

ALKOHOLITUTKIMUSSÄÄTIÖ

V U O S I K E R T O M U S

2006

LINTULAHDENKUJA 4, 00530 HELSINKI PL 220, 00531 HELSINKI
www.alkoholitutkimussaatio.fi

ALKOHOLITUTKIMUSSÄÄTIÖ

Hallitus 2005–2007:

PUHEENJOHTAJA

Jussi Simpura, TILASTOJOHTAJA

VARAPUHEENJOHTAJA

Klaus Helkama, PROFESSORI

JÄSENET

Janne Kivivuori, TUTKIMUSJOHTAJA

Tapani Melkas, JOHTAJA

Mika Scheinin, PROFESSORI

Pekka Sulkunen, PROFESSORI

Jari Tiibonen, PROFESSORI

Jaakko Uotila, TOIMITUSJOHTAJA

Erkki Vuori, PROFESSORI

Työvaliokunta 2005–2007:

PUHEENJOHTAJA

Jussi Simpura, TILASTOJOHTAJA

JÄSENET

Mika Scheinin, PROFESSORI

Pekka Sulkunen, PROFESSORI

Erkki Vuori, PROFESSORI

ASiantuntijat

Pekka Hakkarainen, DOSENTTI

Kalervo Kiiänmaa, TUTKIMUSPROFESSORI

SIHTEERI JA TUTKIMUSJOHTAJA

Kari Poikolainen, DOSENTTI

Sisällys

Yleiskatsaus.....	1
Hallinto	1
Tutkimustoiminta	2
Tutkimussopimukset ja yhteistyöhankkeet.....	2
Apurahat.....	19
Varsinaiset apurahat	19
Pro gradu -palkinnot	20
Tutkimussopimusapurahat.....	20
Muu toiminta.....	22
Muu toiminta kotimaassa	22
Kansainvälinen yhteistyö	22
Talous.....	25
Säätiön toimintaan liittyviä julkaisuja	25

Yleiskatsaus

Alkoholitutkimussäätiön tukea saaneita väitöskirjoja julkaistiin kuluneen vuoden aikana seitsemän ja kansainvälisen arviointimenettelyn läpikäyneitä artikkeleita 15. Lisäksi ilmestyi neljä muuta tieteellistä kirjoitusta. Väitöskirjoista yksi, Antti Weckrothin ”Valta ja merkitysten tuottaminen korvaushoidossa – etnografinen tutkimus huumehoitolaitoksesta” ilmestyi säätiön julkaisusarjassa. Jatkorahoitusta myönnettiin 11 tutkimussopimushankkeelle. Lisäksi käynnistettiin kaksi uutta tutkimussopimushanketta. Yhdessä uudessa hankkeessa etsitään proteiineja, jotka voisivat paljastaa epäterveellisen alkoholinkäytön. Toisessa uudessa hankkeessa tutkitaan sijaiskoteihin sijoitettujen päihdevanhempien lasten kykyä rakentaa ihmissuhteita ja luottamusta sekä omaksua selviytymiskeinoja. Muita kuin uusia säätiön tukemia sopimushankkeita esitellään jäljempänä kohdassa *Tutkimustoiminta*.

Hallinto

Säätiön hallituksen kokoonpano oli kertomusvuonna, joka oli kolmivuotiskauden toinen, seuraava: sosiaali- ja terveysministeriön nimittämät jäsenet: johtaja *Tapani Melkas*, professori *Mika Scheinin* ja tilastojohdaja *Jussi Simpura*; opetusministeriön nimittämät jäsenet: professori *Klaus Helkama*, professori *Pekka Sulkunen* ja professori *Jari Tiihonen*; Tieteellisten seurain valtuuskunnan nimeämät jäsenet: tutkimusjohtaja *Janne Kivivuori* ja professori *Erkki Vuori*; Alko Oy:n nimeämä jäsen: toimitusjohtaja *Jaakko Uotila*. Hallituksen puheenjohtajana on ollut *Simpura* ja varapuheenjohtajana *Helkama*.

Työvaliokuntaan ovat kuuluneet hallituksen jäsenet *Scheinin*, *Sulkunen* ja *Vuori*. Puheenjohtajana on ollut *Simpura*. Asiantuntijoina olivat dosentti *Pekka Hakkarainen* ja tutkimusprofessori *Kalervo Kiiänmaa*.

Tutkimusjohtajana ja sihteerinä toimi *Kari Poikolainen*. Tilintarkastajina olivat KHT *Yrjö Tuokko* (varalla KHT *Jari Miikkulainen*) ja KHT *Olavi Guttorm* (varalla KHT *Timo Tuokko*). Taloudenhoitajana oli *Hannu Lindroth*.

Hallitus kokoontui kaksi kertaa ja työvaliokunta viisi kertaa.

Tutkimustoiminta

Tutkimussopimukset ja yhteistyöhankkeet

Säätiön ohjelmaan sisältyvät, käynnissä olevat tutkimukset ovat kehittyneet seuraavasti:

168 *Suomalaisen alkoholijärjestelmän ja hyvinvointivaltion muuttunut suhde.*

Tutkimuksen taustalla on suomalaisen yhteiskunnan 1990-luvun muutos. Tässä työssä tuota muutosta pyritään käsittelemään poliittisena prosessina, joka sijoitetaan valtion kansainvälisen toimintaympäristön muutoksen kehykseen. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää missä määrin ja millä ulottuvuuksilla suomalainen alkoholijärjestelmä on irronnut suomalaisen hyvinvointipalveluiden järjestämisen kokonaisuudesta. Työ kuvaa suomalaisen julkisen hallinnon, ja erityisesti alkoholihallinnon, muutosta 1980- ja 1990-luvuilla. Kronologinen muutos kuvataan neljällä eri ulottuvuudella; politiikan ideologisena, institutionaalisenä, episteemisenä sekä politiikan toteutuksen muutoksena. Tutkimushanke aloitettiin vuonna 1998. Tutkimuksesta on tehty professoreiden Pekka Sulkunen ja Kyösti Pekonen kommentoima käsikirjoitus, jota tutkija viimeistelee oman työnsä ohessa. Tutkija: *Mika Alavaikko*, Seurakuntaopisto, Järvenpää.

169 *Aivojen histamiini ja alkoholikäyttäytyminen.*

Geneettisesti alkoholikäyttäytymisen suhteen poikkeavilla rotilla (AA/ANA- ja AT/ANT-rotat) on huomattavan erilaiset aivojen histamiinitasot, ja histamiini H3-reseptoriin sitoutuvat lääkeaineet muuttavat niiden käyttäytymistä. Tutkimus pyrki selvittämään, miksi aivojen histamiini vaikuttaa alkoholikäyttäytymiseen ja mikä

tämän vaikutuksen mekanismi on. Tarkoituksena on eläinmallia käyttäen selvittää, kuinka aivojen oman histaminergisen järjestelmän muutokset vaikuttavat alkoholikäyttäytymiseen. Tutkimuksessa muunnetaan lääkkeitä käyttäen ja stereotaktisin operaatioin aivojen hypotalamuksessa olevien histaminergisten solujen toimintaa, ja tutkitaan sitten alkoholialtistuksen aiheuttamaa motorista muutosta ja alkoholijuomiskäyttäytymistä. Hankkeen tämä vaihe on alkanut vuonna 2005, ja sen tulosten valmistuttua siirryttiin vuonna 2006 osaan, jossa selvitettiin geneettisesti poikkeavilla hiirimalleilla histamiinin ja H3-reseptorin merkitystä alkoholikäyttäytymisessä. Histamiinin puttumisen aivoista ei vaikuttanut alkoholipreferenssiin, mutta H3-reseptori näytti olevan tärkeä vaikuttaja. Rotan hypotalamuksen takaosan hermosolujen stereotaktinen vaurio ei alustavassa kokeessa laskenut merkitsevästi aivojen eri osien histamiinipitoisuutta, mutta vaikutti parantavasti alkoholin aiheuttamaan motoriseen käyttäytymishäiriöön. AA-rotilla on selvä ero histamiinia muodostavan entsyymien aktiivisuudessa. Histamiinia hajottavan entsyymien esiintymistä näillä rotilla tutkitaan vielä, samoin aldehydidehydrogenaasia, jolle kehitettiin lähetti-RNA:n osoittamismenetelmä. Tutkijat: *Pertti Panula*, Helsingin yliopisto, *Minnamaija Lintunen*, Åbo Akademi ja Helsingin yliopisto *Adrian Lozada*, Åbo Akademi.(pertti.panula@helsinki.fi)

170 *Raittiusliikkeen ja -aatteen hiipuminen Suomessa toisen maailmansodan jälkeen (1945–1993).*

Suomalaisesta raittiusliikkeestä on vähän tutkimustietoa kieltolain kumoamisen jälkeiseltä ajalta. Tutkimuksessa kysytään, miten raittiusjärjestöjen edistämä raittiustyö menetti asemansa ihmisten elämäntapojen hallinnassa vuosina 1932–1996. Tarkoituksena on selvittää Suomelle erityistä kansalaisyhteiskunnan ja valtion suhdetta alkoholihaittojen ja markkinoiden säätelyssä. Tutkimus kuuluu historiallisen sosiologian alaan. Aineistona ovat raittiusliikkeen ja Alkon asiantuntijoiden tekstit alkoholialan lehdissä ja julkaisuissa, raittiusjärjestöjen ja sosiaali- ja terveysministeriön raittius- ja alkoholiosaston arkistot sekä asiantuntijahaastattelut. Tutkimus käynnistyi osana Studies of Nordic Alcohol Political Systems-projektia (1998–2000). Tutkimus on ollut keskeytyksissä muun työn vuoksi. Raittiusliike organisoitiin keskitetysti. Se tähtäsi kansalaisten hyvään elämään ja vastusti Alkon alkoholipolitiikkaa. Politisoitunut ja valtiollistunut raittiustyö mureni kolmen käänteen myötä. Nämä olivat raittiustyön eettisen ja tiedollisen perustan rapautuminen, kansanliikepohjan

ehtyminen ja lopulta valtion hallinnon desentralisaatio. Tutkija: *Katariina Warpenius*, Stakes. (katariina.warpenius@stakes.fi)

VUOSIKERTOMUS 2006

175 *Näyttöön perustuvien alkoholiriippuvuutta koskevien hoitomuotojen satunnaistettu vertaileva tutkimus: disulfiraami, naltreksoni ja akamprosaatti alkoholiriippuvuuden hoidossa.*

Useat näyttöön perustuvat tutkimukset ovat osoittaneet disulfiraamin, naltreksonin ja akamprosaatin tehon alkoholiriippuvuudessa. Hoitomenetelmien ongelmana on niiden sovellettavuus käytännön työhön. Tutkimuksella on kaksi päämäärää: 1) parantaa alkoholiriippuvuuden hoidon laatua muodostamalla kolme selkeisiin ohjeisiin perustuvaa alkoholiriippuvuuden hoitomuotoa, jotka ovat sovellettavissa A-klinikka- ja terveyskeskustasolle; ja 2) verrata kolmen erilaisen lääkkeen (disulfiraami, naltreksoni ja akamprosaatti) tehoa, kun niitä käytetään yhdessä kognitiivisen terapian kanssa. Hoito ja seuranta kestivät yhden vuoden. Jatkokysely lähetettiin noin 1,5 vuoden päästä viimeisestä käynnistä. Tutkimukseen satunnaistettiin 243 vapaaehtoisista alkoholiriippuvaista potilasta. Kolmen kuukauden säännöllisen lääkityksen jälkeen keskeyttäneiden määrä oli 25,1 % ja tarvittavan lääkekäytön jälkeen vuoden kohdalla 51,8 % ja seurantajakson jälkeen (2,5 vuotta tutkimuksen alusta) 57,6 %. Alkoholiriippuvuus ja alkoholin himo vähenivät tilastollisesti merkittävästi. Disulfiraami oli tehokkaampi kuin naltreksoni ja akamprosaatti. Tutkimus on raportointivaiheessa. Tutkija: *Esti Laaksonen*, Turun terveystoimi ja Turun yliopisto.

180 *Alkoholin riskikuluttajien farmakologinen mini-interventio: alkoholinkulutuksen vähentäminen naltreksonilla ja mini-interventiolla.*

Lyhytneuvonta ja naltreksonihoito ovat tutkimuksissa osoittautuneet tehokkaiksi keinoiksi vähentää alkoholinkulutusta; niiden yhdistämisestä ei ole tutkittua tietoa. Tutkimuksen tavoitteena on vähentää suurkuluttajien alkoholinkäyttöä ja siten ehkäistä ennalta alkoholin suurkulutuksesta aiheutuvia sairauksia ja haittoja. Tutkimus toteutetaan lumekontrolloituna satunnaistettuna kliinisenä lääkeainetutkimuksena, jossa verrataan kolmen erilaisen naltreksoniannoksen tehoa yhdistettynä mini-interventioon. Tutkimuksessa selvitetään, eroavatko hoitoryhmät toisistaan seuraavissa asioissa: käytetty alkoholimäärä, retkahdukset, hoidossa pysyminen, subjektiivisesti koettu hyvinvointi, muutokset henkilöiden toiminnallisessa tasossa ja alkoholinkulutusta osoittavissa laboratorioskokeiden tuloksissa. Tutkimukseen osallistuu yhteensä 160 vapaaehtoista miestä ja nais-

ta. Tutkimus tehdään monikeskustutkimuksena ja siihen osallistuvat rekrytoidaan työterveyshuollon asiakkaita. Tutkimus on alkanut vuonna 2000 ja kliininen potilastyö on saatu loppuun syksyllä 2004. Randomisointi on avattu 15.10.2005, ja tutkimuksiin osallistuneille on ilmoitettu mihin ryhmään he kuuluivat. Tutkimustulosten analyysi jatkuu. Ei vielä tuloksia eikä raportteja. Tutkija: *Hannu Alho*, Kansanterveyslaitos. (hannu.alho@ktl.fi)

182 *Retkahtamisen neurobiologinen perusta.*

Alkoholi- ja huumeriippuvuudelle on tyypillistä pakonomainen tarve käyttää päihdettä ja toistuvat retkahtamiset raittiiden kausien jälkeen. Retkahtamisen riskiä lisääviä tekijöitä ovat stressi, päih-teelle altistuminen ja päihteen käyttöön yhdistyneet ehdollistu-neet ärsykkeet. Tutkimuksessa selvitettiin koe-eläinmallien avulla, voidaanko glutamatergistä hermovälitystä hillitsemällä vähentää aistiärsykkeiden laukaisemaa retkahtamista alkoholin ja kokaiinin käyttöön. Tulokset osoittavat, että retkahtamista voidaan ehkäistä systeemisesti annostelluilla glutamaattireseptoriantagonisteilla. Tutkimuksessa käytettyjen glutamaattiantagonistien vaikutus riip-pui kuitenkin reseptorityypistä sekä sitoutumiskohdasta resepto-rissa. Retkahtamisalttiutta pystyttiin vähentämään NMDA-resep-torin glysiinikohtaan sekä AMPA-reseptoreihin sitoutuvilla anta-gonisteilla, muttei kompetitiivisella NMDA-antagonistilla. Lisäksi glutamatergisen hermovälityksen hillitseminen metabotrooppis-ten glutamaattireseptoreiden kautta vähensi päihdehakuisuutta. Glutamaattireseptoriantagonistit vähensivät retkahtamisalttiutta myös aivojen accumbens-tumakkeeseen annosteltuna, mikä osoit-taa accumbens-tumakkeen säätelevän paitsi päihdeiden akuutteja palkitsevia vaikutuksia myös ehdollistuneiden aistiärsykkeiden ohjaamaa päihdehakuista käyttäytymistä. Tutkimuksen tulokset julkaistiin väitöskirjana syksyllä 2006. Lisäksi tuloksista pidettiin vuonna 2006 yksi kansainvälinen esitys. Tutkija: *Pia Bäckström*, Kansanterveyslaitos, Mielen terveyden ja alkoholitutkimuksen osas-to. (pia.backstrom@ktl.fi)

183 *Aivojen välittäjäainereseptorit alkoholi- ja huumeriippuvuuden uusissa malleissa.*

Huumeiden neurobiologian tarkempi tunteminen avaa uusia mah-dollisuuksia sekä ymmärtää huumeriippuvuutta että luoda mahdol-lisuuksia lääkkeellisten hoitojen kehittämiseksi. Aivojen tärkeimpiin kiihoittaviin glutamaattireseptoreihin kuuluva AMPA-reseptori on

osoittautunut oleelliseksi miltei kaikkien päihteiden aiheuttamassa riippuvuudessa ja psykomotorisessa aktivaatiossa. Sama reseptori on tärkeä myös sosiaalisen vuorovaikutuksen ja aggressioiden säätelyssä. Työmme poistogeenisellä hiirikannalla ovat osoittaneet, että toleranssi opiaateille ja bentsodiatsepiineille kehittyy vajavaisesti, jos AMPA-reseptorimekanismit eivät ole kunnossa. Etsimme näille käyttäytymisvasteille neurokemiallisia vastineita aivoista. Lisäksi tutkimme näiden reseptoreiden molekulaarisia alkoholivasteita rekombinanttireseptoreilla. Projektiin liittyvä julkaisu aivojen estävien ja kiihoittavien välittäjäainemekanismien vuorovaikutuksesta on hyväksytty, ja yksi pyydetty katsaus alkoholin vaikutuskohdista on lähetetty lehteen. Projektilla on tärkeä koulutuksellinen merkitys, koska siinä tehdään kolmea väitöskirjatyötä. Työ on osaksi yhteistyötä saksalaisten tutkijoiden kanssa (Rolf Sprengel, Heidelberg) ja prof. Kari Keinäsen biokemian ryhmän kanssa. Projekti tulee kestämaan ainakin vuoden 2007. Tutkijat: *Esa R. Korpi, Teemu Aittaho, Tommi Möykkynen* ja *Anne Heikkinen*, Helsingin yliopiston biolääketieteen laitos.

184 *Alkoholi ja naiset Suomessa 1917–1987.*

Tutkimushankkeen tarkoituksena on avata 1900-luvun suomalaisten alkoholiolojen historia naisten näkökulmasta. Naisia ei tarkastella yhtenäisenä ryhmänä. Yhteiskunnalliset hierarkiat otetaan huomioon. Tutkimushanke keskittyy naisten rooliin kieltoain kumoutumisessa (Aija Kaartisen väitöskirja). Keskeiset lähteet ovat lehdistömateriaali sekä nais-, kieltoain- ja raittiusjärjestöjen aineistot. Kieltoainmielipiteen muodostumista tutkitaan myös yksilötasolla eräänlaisena mikrohistoriallisena ilmiönä. Toinen painopiste on naisten kokemus alkoholiolojen vapautumisesta 1960-luvulla (Hanna Kuusi). Hanke alkoi 2002 ja päättyi 2007. Aija Kaartisen perhevapaat vaikuttavat hankkeen kestoan. Kaartinen jatkaa väitöskirjatyötään kieltoainlakijasta Alkoholitutkimussäätiön henkilökohtaisella apurahalla vuonna 2008. Vuonna 2006 ilmestyi tutkimushankkeen piirissä kirjoitettu ja toimitettu historiallinen artikkelikokoelma *Alkoholin vuosisata: suomalaisten alkoholiolojen vaiheita 1900-luvulla* (toim. Matti Peltonen, Kaarina Kilpiö ja Hanna Kuusi, SKS 2006, 473 s.). Tutkijat: *Matti Peltonen, Aija Kaartinen, Alkoholitutkimussäätiö* ja *Hanna Kuusi*, Helsingin yliopiston yhteiskuntahistorian laitos.

VUOSIKERTOMUS 2006 185 *Toistuvasti rattijuopumuksesta tuomittujen henkilöiden kokemukset rattijuopumuksesta.*

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää kuinka rattijuopot kertoesaan toistuneesta rattijuopumuksesta rakentavat ymmärrystä toiminnalleen sekä tuntoa itsestään toimijana. Aineisto muodostuu 30 toistuvasti rattijuopumuksesta tuomitun henkilön viiden tunnin tutkimus- ja hoitajaksoista, jotka he valitsivat osaksi yhdyskuntapalvelurangaistukseensa. Hoitajakset videoitiin ja tallenteet saatettiin tekstimuotoon. Tutkimuksen teoreettinen ja metodinen lähestymistapa on narratiivinen. Tutkimustyötä tehtiin täyspäiväisesti vuoden 2002 ajan ja vuosina 2003–2005 osa-aikaisesti. Tutkimussopimuskausi päättyi vuonna 2005. Tutkimushankkeesta on julkaistu yksi kansainvälinen artikkeli ja pidetty kaksi esitelmää kotimaassa. Koko aineistoa koskeva analyysi on saatettu loppuun ja tutkimusraportti on ollut vuonna 2006 viimeistely- ja käänösvaiheessa. Ensimmäisessä osa-tutkimuksessa kuvattiin kahden tapauksen kautta kuinka rattijuopumus rakentui ratkaisuksi koettuun toimijuuden ongelmaan ja kuinka rattijuopot rakensivat samoja toimijuuspositioita kerhon ohjauskeskustelujen aikana. Koko aineistoa koskevissa analyyseissä löydettiin kuusi toimijuusjuonityyppiä, joissa vastuuta rattijuopumuksesta käsiteltiin kolmella tavalla. *Ulkoistetun ja normalisoidun toimijuuden kertomuksissa* rattijuopumusta ei prosessoitu itselähtöisenä tai itsetuotettuna toimintana tai toiminta normalisoitiin, jolloin vastuullisuus oman toiminnan suhteen sulkeutui pois. *Reaktiivisissa toimijuuskertomuksissa* rattijuopumuksen merkitys rakentui joko kiinnijäämiseen ja ajamaan lähtötilanteeseen liittyvien välittömien affektireaktioiden ympärille ja vastuullisuutta etäännytetettiin. *Akraattisen ja reflektiivisen toimijuuden kertomukset* rakensivat rattijuopumuksen merkitykselliseksi henkilökohtaisen toimijuuden ongelmaksi, mutta vain *reflektiivisen toimijuuden kertomuksissa* toimijuuden ongelmaa ja vastuuta reflektotiin. Tutkija: Minna-Leena Pulkkinen, Jyväskylän yliopiston psykologian laitos. (minpul@psyka.jyu.fi)

187 *Psykedeelinen huumeiden käyttö ja käyttäjän elämäntutkimus.*

Tutkimuksessa selvitetään huumeiden (lähinnä hallusinogeenisten aineiden) psykedeelistä käyttöä, jossa käytön motiiveissa painottuvat pelkkää hauskanpitoa ja rentoutumista korkeammat tavoitteet, kuten pyrkimykset tajunnan avartamiseen, itsetuntemuksen lisäämiseen, itsensä kehittämiseen, etsintään ja kokemusten syventämiseen eli todellisuuden toisenlaiseen tarkasteluun. Tutkimuksessa

tarkastellaan maailmankuvatutkimuksen avulla psykedeelisen huumeiden käytön ideologiaa ja käyttäjän elämää, arvomaailmaa ja asenteita 2000-luvun Suomessa. Tutkimusaineisto koostuu kirjallisuuden lisäksi käyttäjähaastatteluista ja haastateltavien omista kirjoituksista. Psykedeelisten huumeiden käyttäjät voidaan luokitella kolmeen erilaiseen ryhmään: 1) tiedemiestyypit, joilla on vahva luonnontieteellinen maailmankuva, 2) psykoterapeutityypit, joille oman itsen terapeuttinen tarkastelu on tärkeää ja 3) elämäntapa(hippi)tyypit, jotka ovat kiinnostuneita muun muassa ekologisista kysymyksistä, meditaatiosta ja muista henkisyteen liittyvistä asioista. Psykedeelinen huumeiden käyttö tuntuu olevan moniulotteisempi ilmiö ja yksilökeskeisempää kuin 1960-luvun vastakulttuurissa. Käyttäjien muodostama yhtenäiskulttuuri näyttää hajanaiselta, eikä käyttö ole yhteen tiettyyn ideologiaan tai ”ismiin” sitoutunutta. Tutkimuksessa kiinnitetään erityistä huomiota psykedeelisten huumeiden vaikutusten tulkintaan liittyviin kysymyksiin. Kerätyn aineiston mukaan yleinen käsitys psykedeelisten huumeiden vaikutuksista on liian kapea ja yksipuolinen. Tutkija: *Sari Sjöberg*, Åbo Akademin uskontotieteen laitos. (sari.sjoberg@abo.fi)

189 *Alkoholi- ja huumeriippuvuuden hermostollinen perusta.*

Toistuva alkoholin tai huumeiden käyttö aiheuttaa pysyviä muutoksia aivojen toiminnassa. Nämä muutokset yhdessä ympäristön altistavien tekijöiden kanssa voivat johtaa päihderiippuvuuden kehittymiseen. Tämä tutkimus selvitti herkistymiseksi kutsutun keskushermostomekanismin neurokemiallista perustaa ja sen merkitystä alkoholinkäyttöön altistavana tapahtumana alkoholia suosivissa AA- ja sitä välttävässä ANA-rotissa. Tutkimuksissa seurattiin eläinten alkoholinkulutusta, mitattiin hermovälittäjäaineiden vapautumista ja määritettiin glutamaattireseptoreiden alatyypien ilmenemistä morfiinille herkistetyissä eläimissä. Alkoholitutkimussäätiö rahoitti tutkimusta vuosina 2003–2006. Tutkimushanke on päättynyt. Viimeksi kuluneen vuoden aikana tutkimuksesta valmistui kaksi julkaisua ja siitä pidettiin kaksi esitystä kansainvälisissä kokouksissa. Tutkimukset osoittivat, että välittäjäaineena toimivan glutamaatin pitoisuus muuttui VTA-alueella herkistetyissä AA-rotissa, mutta ei ANA-rotissa. VTA-alue osallistuu päihteiden palkitsevien vaikutusten välittämiseen. Glutamaattireseptorialatyypien ilmeneminen erosi useilla aivoalueilla sekä herkistettyjen ja naivien rottien että AA- ja ANA-rottakantojen välillä. Tutkija: *Sami Ojanen*, Kansanterveyslaitos. (sami.ojanen@ktl.fi)

VUOSIKERTOMUS 2006 190 *Haittojen vähentäminen ja matala kynnyks suomalaisessa huumehoi-*
dossa. Etnografinen kuvaus suonensisäisten huumeiden käyttäjien
terveysneuvonnasta.

Suomalainen huumausainepolitiikka koki perustavanlaatuisen muutoksen 1990-luvulla, kun rajoittavan huumausainepolitiikan rinnalla ryhdyttiin toteuttamaan ns. haittojen vähentämisen ja minimoinnin politiikkaa. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan tuolloin tehtyjen päätösten ja linjavetojen seurauksia huumeita suonensisäisesti käyttäville suunnattua ruiskujen ja neulojen vaihtoa ja sitä koskevan terveysneuvonnan kautta. Tutkimuksen kohteena ovat suomalaisen päihde- ja huumehoidon terveysneuvontapisteet, ja niiden roolia ja merkitys suomalaisessa huumehoidossa sekä yhteiskunnallisessa palveluntuotannossa ja hyvinvointipolitiikassa yleisemmin. Tarkastelutasot koskevat: 1) terveysneuvontapisteiden roolia ja merkitystä huumeita käyttävien yksilöiden elämän kannalta, 2) terveysneuvontapisteiden toimintaa niitä ympäröivien muiden päihde- ja hyvinvointipalvelujen toiminnan kannalta ja 3) neuvontapisteiden toimintaa laajemmin, pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa perinteisesti vallinneiden ”hyvän elämän” ja kansalaisuuden ihanteiden ja eetosten kannalta. Tutkimus nojaa yhtäältä sosiologiseen instituutitutkimuksen perinteeseen, jossa tarkastelussa ovat tiettyjen instituutioiden niiden piiriin tuleviin yksilöihin kohdistamat hallinnan ja identiteetin muokkaamisen keinot. Toinen teoreettinen lähtökohta on foucaultlainen hallinnan analytiikka, jossa tarkastelu kohdistuu tietyn ajattelutavan asemaan ja rooliin laajemmassa yhteiskunnallisen hallinnan valtavarkostoissa. Tutkimus on edennyt aiottua hitaammin, johon on vaikuttanut suurelta osin etnografisen tutkimustavan hitaus ja työläys. Myös tutkimuksen lähtökohdat ovat jonkin verran muuntuneet etnografisen tutkimustavan avoimuudesta johtuen. Vuonna 2007 tutkimuksessa tullaan kirjoittamaan 3–4 artikkelia ja vuoden 2008 aikana 1–2 artikkelia ja yhteenveto. Väitöksen on suunniteltu sijoittuvan vuoden 2009 alkuvuoteen. Vuonna 2006 tutkimuksessa pidettiin kolme esitelmää kansainvälisissä konferensseissa. Haittojen vähentäminen on laajentunut käsitteeseen alkuperäisten, lähinnä kansanterveyttä koskevien haittojen lisäksi myös muita huumeidenkäyttöön liittyviä haittoja. Erityisesti sosiaalisten ongelmien vähentäminen ja hallinta saa paljon tilaa. Tutkija: *Riikka Perälä*, Alkoholitutkimussäätiö.

193 *Transkriptiotekijä Δ FosB:n merkitys päihderiippuvuudessa.*

Päihdeiden aivoissa aiheuttamien pitkäkestoisten muutosten on ajateltu ainakin osin johtuvan muutoksista geenien ilmentymisessä. Ilmentymistä säätelevät mm. transkriptiotekijät, joista yhtenä Δ FosB on liitetty riippuvuuden kehittymiseen. Projektin tavoitteena on selvittää addiktioin kehittymisessä keskeisenä pidetyn herkistymisilmiön merkitystä ja molekulaarisia mekanismeja. Työssä tutkitaan eri päihdeaineiden aiheuttamaa Δ FosB:n aktivoitumista alkoholi-preferenssin suhteen poikkeavien AA- ja ANA-rottien aivojen mielihyvää säätelevissä alueissa. Saatuja tuloksia korreloidaan suoritettaviin käyttäytymiskokeisiin. Projekti alkoi vuonna 2004. Tällä hetkellä valmistelemme projektin tuloksista toista käsikirjoitusta. Tutkimuksen valmistuminen vaatii vielä 1–2 vuotta. Kuluneen vuoden aikana tutkimuksesta julkaistiin yksi artikkeli kansainvälisessä julkaisusarjassa. Lisäksi havaitsimme, että toistettu kokaiinin anto lisää Δ FosB:n ilmentymistä AA rottien accumbens-tumakkeessa, toisin kuin ANA-rotissa. Vastaavasti selvitämme morfiinin ja nikotiinin vaikutusta. Projektia johtaa professori (emerita) *Liisa Ahtee* ja väitöskirjatutkijana toimii proviisori *Kristiina Marttila*, Helsingin yliopiston farmasian laitos. (Kristiina.Marttila@helsinki.fi)

194 *Alkoholinjuomisen ja alkoholismien farmakologiset mekanismit.*

Aivojen dopamiini-, serotoniini- sekä opioidijärjestelmillä uskotaan olevan keskeinen asema alkoholin vaikutusten välittämisessä ja alkoholismissa. Tutkimme näihin välittäjäainejärjestelmiin vaikuttavia lääkeaineita soveltaen kahta lähestymistapaa. Tutkimme atyyppisten antipsykoottien ryhmään kuuluvien lääkeaineiden vaikutuksia AA (Alko, Alcohol) rottien alkoholin juomiseen sekä käyttäytymiseen. PET-kuvantamista ja [11C]karfentaniili merkkiainetta käyttäen tutkimme vapaaehtoisilla tutkittavilla alkoholismien hoitoon kehitettävän opioidisalpaajan nalmefeenin sitoutumista μ -opioidireseptoreihin. Tutkimushanke alkoi vuonna 2004. Kaikki kokeelliset työt on saatu valmiiksi ja tutkimushanke on päättynyt. Olantsapiini ja aripipratsoli vähensivät AA-rottien alkoholin juomista, mutta niiden vaikutukset eivät olleet selektiivisiä alkoholille. Klotsapiinilla ei ollut vaikutusta eläinten alkoholin juomiseen vaikka se vähensi rottien liikeaktiivisuutta. Nalmefeenin aikaansaama aivojen μ -opioidireseptorien salpaus oli selvästi pidempikestoisen kuin plasmaplasta mitatusta puoliintumisajasta (13,4 h) voisi päätellä. Vielä 26 tuntia nalmefeenin annostelun jälkeen oli sen okkupanssi aivojen μ -opioidireseptoreissa 83–100 %. Prekliinisistä töistä on julkaistu

kaksi julkaisua kansainvälisissä julkaisusarjoissa. PET-työn tulokset on julkaistu kansainvälisessä julkaisusarjassa. Tutkimushankkeesta on pidetty yksi kotimainen ja yksi kansainvälinen esitys. Tutkija: *Kimmo Ingman*, Turun yliopisto.

195 *Tie toipumiseen – Tutkimus alkoholismista selviytyneiden päihdeongelman kehittymisestä, ongelma-ajasta ja toipumisreiteistä.*

Alkoholismista toipumista tapahtuu useita eri reittejä pitkin. Näiden toipumisprosessien yhtäläisyyksien ja erojen kuvaus on keskeinen kiinnostuksen kohde. Tutkimuksen toisessa keskiössä on selvittää niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat toipuvan alkoholistin suuntautumiseen kohti tiettyä reittiä. Tarkoituksena on tarjota kattava kuva toipumisesta elämänsäkaareen liittyvänä prosessina. Tutkimuksessa on pyritty ilmiökattavuuteen eli haettu tutkittaviksi erilaisia toipumisreittejä kulkeneita entisiä alkoholin ongelmakäyttäjiä. Reitteinä tutkimuksessa esiin nousevat toipuminen itsehoitoryhmien ja ammattiavun kautta sekä omaehtoisesti spontaanin toipumisen kautta. Määräytyminen kuhunkin tutkimusryhmään perustuu tutkittavan toipumisreittiin sekä muutosta koskeviin attribuutioihin. Tutkimus on retrospektiivinen, jolloin toipuneiden alkoholistien kokemus ja pohdinta nousee merkittävään osaan. Tutkittavina on 104 vähintään kolme vuotta raittiina tai kohtuuskäyttäjänä ollutta henkilöä, joilta on kerätty aineistoa kyselylomakkeella, osalta myös elämäntilalomakkeella sekä tutkittavien kirjoittamien selviytymistarinoiden ja haastattelujen muodossa. Aineistoa analysoidaan monimetodisesti käyttäen sekä kvalitatiivisia että kvantitatiivisia menetelmiä. Tutkimushanke alkoi vuonna 2004 ja jatkuu vuoden 2008 loppupuolelle välissä olleen tutkijan vanhempainvapaan vuoksi. Tutkimus on parhaillaan aktiivisessa analyysivaiheessa. Kvantitatiivinen analyysi valmistuu alkuvuonna 2007, jonka jälkeen keskitytään kvalitatiiviseen aineistoon ja intensiivempään kirjoitustyöhön. Kertomusvuonna ei ole ilmestynyt julkaisuja tutkijan vanhempainvapaan vuoksi. Tutkija: *Katja Kuusisto*, Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. (katja.n.kuusisto@uta.fi)

196 *Huumeet ja yhteiskunnalliset haitat.*

Helsinkiläisistä huumemarkkinoista ei ole aikaisemmin tehty etnografista tutkimusta. Etnografian valitsemiseen vaikutti ennen kaikkea tutkimuksen aihe. Aineistona käytetään täten etnografisia tutkimusmenetelmiä; osallistuvaa ja osallistumatonta havainnointia, kes-

kustelija sekä avoimia haastatteluja. Muuna aineistona käytetään viranomaishaastatteluja sekä esitutkintapöytäkirjoja. Tutkimuksen teko alkoi vuoden 2004 alussa. Nyt tutkimus on edennyt muutamaa täydentävää haastattelua lukuun ottamatta analyysivaiheeseen. Vuosi 2007 käytetäänkin tutkimuksen kirjoittamiseen. Tutkimuksen odotetaan valmistuvan vuoden 2008 aikana. Tutkimusta on esitelty vuoden 2006 aikana A-klinikkasäätiön päihdetiedotusseminaarissa aiheella ”huumeekulttuurit ja väkivalta”. Tutkija: *Jussi Perälä*, Alkoholitutkimussäätiö.

197 *Alkoholialtistuksen biomonitorointi.*

Vaikka alkoholin liikakulutus on jatkuvasti kasvava ongelma, alkoholialtistuksen biomonitorointiin sopivaa luotettavaa yksittäistä menetelmää ei vielä ole saatu kehitettyä. Myös alkoholin aiheuttamien kudosaaurioiden syntymekanismit ovat edelleen puutteellisesti tunnettuja. Tämän projektin tarkoituksena on kehittää uusia menetelmiä alkoholin suurkulutuksen osoittamiseen ja verrata menetelmien käyttökelpoisuutta kliinisissä aineistoissa. Aiemmissä tutkimuksissa on todettu, että alkoholin aineenvaihdunnassa syntyvä asetaldehydi ja alkoholin stimuloimasta lipidiperoksidaatiosta peräisin oleva malondialdehydi ja 4-hydroksinonenyyli voivat sitoutua elimistön valkuaisaineisiin. Aldehydi-proteiini-kompleksit (adduktit) saavat elimistössä aikaan immunologisen vasteen ja vasta-ainetuotannon. Tavoitteena on kehittää tällaisiin sitoutumisreaktioihin perustuvia menetelmiä alkoholisairauksien tutkimiseen ja verrata niiden herkkyyttä ja spesifisyyttä muihin rutiini- tai tutkimuskäytössä oleviin menetelmiin (gamma-GT, MCV, CDT, AST, siaalihappo) sekä näistä johdettuihin erilaisiin yhdistelmämarkkereihin. Tutkimuksessa selvitetään myös immunohistokemiallisten, biokeemiallisten, ja geneettisten menetelmien avulla adduktimuodostuksen osuutta alkoholisairauksien mekanismina maksa-, aivo-, lihas-, ja suolistovaurioissa sekä verisolumuodostuksessa. Tähän mennessä tehtyjen töiden perusteella adduktimuodostuksella on tärkeä osuus mm. alkoholimaksavaurion synnyssä, alkoholimyopatiassa ja -kardiomyopatiassa. Ns. oksidatiivista stressiä potentoivien tekijöiden läsnäollessa (tilanteissa joissa on esimerkiksi raudan ylimäärää, runsasrasvainen dieetti tai ylipaino) tai elimistön suojausmekanismien toimiessa puutteellisesti (foolihapon puute) alkoholin käyttö aiheuttaa runsaampaa reaktiivisten aldehydien muodostumista ja lisää kudosaurioita. Tutkimus on alkanut vuonna 2004 ja liittyy läheisesti tutkijan aikaisempiin töihin alkoholitutkimuksen alalla. Vuoden

2006 aikana projektiin liittyvästä työstä on julkaistu viisi tieteellistä artikkelia kansainvälisissä lehdissä ja yksi suomenkielinen katsausartikkeli, pidetty yhdeksän kotimaista esitelmaa sekä kaksi esitelmaa ulkomailla. Tutkija: *Onni Niemelä*, Etelä-Pohjanmaan keskussairaala, kliinisen kemian ja hematologian laboratorio ja Tampereen yliopisto, lääketieteen laitos. (onni.niemela@epshp.fi)

198 *Paikallinen päihdehuolto ja sosiaalinen kansalaisuus – Pakkohoito ja vaihtoehtoiset kontrolli- ja hoitotoimenpiteet suomalaisissa ja ruotsalaisissa kunnissa.*

Suomella ja Ruotsilla oli sama päihdehuoltolainsäädäntö 80-luvulle asti, jolloin Suomi luopui pakkohoidon käytöstä. Ruotsissa pakkohoito on edelleen käytössä. Vertailemalla historiallisesti ja paikallistasolla kahden päihdehuoltojärjestelmän runsaasti juoviin tai huumeita käyttäviin kansalaisiin kohdistamia toimenpiteitä yritämme identifioida poliittisia, ammattilaistumiseen liittyviä ja institutionaalisia tekijöitä, jotka vaikuttavat toimenpiteiden valintoihin sekä maiden ja paikkakuntien välisiin eroihin. Tietoja eri asiakastyypeistä kerätään kuudessa (3+3) suomalaisessa ja ruotsalaisessa kunnassa asiakastiedoista ja lautakuntien pöytäkirjoista vuosilta 1936, 1950, 1966, 1985 ja 2000. Vuoden 2000 asiakkaita haastatellaan ja paikallistason päätöksentekijöiden kanssa tehdään vinjettitutkimus. Aineiston analyysin keskiössä ovat ongelman identifioiminen, määrittely, toimenpiteet ja asiakkaan vaikutusmahdollisuudet. Projektilla oli 2006 kaksi kokousta, jolloin loppuraportin luvut käsiteltiin. Stenius esitti KBS-kokouksessa käsikirjoituksen ”Citizenship, civil society and substance abuse – an exploration of the Finnish and Swedish logic of inclusion and exclusion”. Joulukuussa Anette Malisen pro gradu-työ ”Pakko ja autonomia. Päihteidenkäyttäjä sosiaali- ja päihdehuollossa” hyväksyttiin oppinäytteenä Diakonia-ammattikorkeakoulussa. Työ perustuu vinjettti-tutkimukseen, haastatteluihin ja asiakastietoihin vuodelta 2000. Ruotsin aineiston analyysi on osittain myöhästynyt, joten loppuraportti valmistuu vasta kevään 2007 lopussa ja painetaan syksyn aikana. Keväällä 2007 tehdään kaupunkikohtaisia raportteja Suomessa. Alustavat tulokset osoittavat että maiden poliittisten, siviili- ja sosiaalioikeudet kehittyvät hyvin samassa tahdissa ensimmäisinä vuosikymmeninä. Sen jälkeen erkanivat tiet eri suuntiin. Sodat estivät samanlaisen jatkuvuuden Suomessa. A-klinikat ovat olleet tärkeä tekijä pakkohoitokriittisen näkökannan vahvistamiselle Suomessa. Suomen hoitopoliitikasta tuli vähemmän kokonaisvaltainen ja pragmaattisempi kuin

Ruotsiin verrattuna. Tutkija: *Kerstin Stenius*, Stakes ja Tukholman yliopisto. (kerstin.stenius@stakes.fi)

- 199 *Vuoden 2004 alkoholin verotuksessa ja tuontisäädöksissä tapahtuneiden muutosten vaikutukset alkoholin käytöstä aiheutuviin haittoihin: ainutlaatuinen luonnollisen kokeen asetelma.*

Alkoholin huomattava hinnan lasku on kansainvälisestikin ainutlaatuinen tapahtuma, jolla on ennustettu olevan merkittävät vaikutukset erilaisiin haittoihin. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten vuoden 2004 alkoholin hinnan alennus vaikutti alkoholinkäyttöön liittyvään kuolleisuuteen, sairastavuuteen ja rikollisuuteen Suomessa. Kuolleisuutta, sairastavuutta ja poliisiin kirjaamia rikoksia tutkitaan monipuolisin tilastollisin menetelmin ennen/jälkeen – asetelmin ja aikasarja-analyysin, sekä rikoksia myös aluetason asetelmalla. Tutkimuksen aineistot hankitaan Tilastokeskuksesta, Stakesista ja poliisista. Tutkimuksen toisena vuotena (2006) viimeisteltiin pohjustava artikkeli alkoholiin liittyvän kuolleisuuden muutostrendeistä 1987–2003 Suomessa. Myös osatutkimus alkoholin hinnan alennuksen vaikutuksesta alkoholinkäyttöön liittyvään rikollisuuteen ja sen alueelliseen vaihteluun pääkaupunkiseudulla on valmis. Alkoholin hinnan vaikutus alkoholikuolemiin – osatutkimuksen aineisto on hankittu ja artikkelin kirjoittaminen on aloitettu. Alkoholin hinnanalennuksen vaikutuksia rikollisuuteen aluetasolla – osatutkimuksen tuloksia on esitelty kahdessa ulkomaisessa konferenssissa alkukesästä ja loppusyksystä. Tutkimus alkoholikuolleisuuden trendeistä on hyväksytty julkaistavaksi *Alcohol and Alcoholism* -lehdessä. Osatutkimus alkoholinkäyttöön liittyvästä rikollisuudesta on lähetetty julkaistavaksi kansainvälisessä lehdessä. Tutkijat: *Kimmo Herttua*, Helsingin yliopiston Sosiologian laitos, sekä *Pia Mäkelä*, Stakes, ja *Pekka Martikainen*, Helsingin yliopiston Sosiologian laitos. (kimmo.herttua@helsinki.fi)

- 200 *Sosiaalisuus, sukupuoli ja juominen. Etnografinen tutkimus nuorten aikuisten ravintolakäyttäytymisestä.*

Nuorten aikuisten ja erityisesti naisten alkoholin käyttö ravintoloissa on yleistynyt, arkistunut ja monimuotoistunut. Tätä on selitetty rakenteellisilla ja kulttuurisilla muutoksilla, esimerkiksi yksilöllisyyden ihanteiden vahvistumisella ja sosiaalisuuden muotojen muuttumisella individualistisia arvoja suosivammiksi. Toisaalta tuoreissa tutkimuksissa on osoitettu, että nuorten aikuisten ravinto-

lakäyttäytymistä motivoi ensisijassa sosiaalisuus. Tutkimus analysoi nuorten aikuisten ravintolakäyttäytymistä yksilöllisiä ja sosiaalisia arvoja välittävänä, yhdistelevänä ja muokkaavana toimintana. Pääaineistona on ravintolaelämän havainnointi, muina aineistoina ravintolapäiväkirjoja ja haastatteluita. Menetelminä sovelletaan etnografista kehysanalyysiä ja semioottisen sosiologian näkökulmia. Tutkimus alkoi vuonna 2003 ja valmistuu 2008. Vuonna 2006 hankkeeseen liittyviä artikkeleita on julkaistu yksi ja kaksi julkaisupäätöstä on saatu. Hankkeessa on pidetty neljä kansainvälistä ja kaksi kotimaista esitelmää. Tutkimuksessa on tunnistettu kaksi erityistä kehystä, jotka säätelevät eri tavoin yksilöllisten ja kollektiivisten toimintojen suhteita ravintoloissa. Persoonallisessa kehyksessään juhlijat korostavat toiminnassaan yksilöllistä autonomiaa ja kompetenssia, mutta sukupuolittuneesti; tärkeä osa kompetenssin esitystä on omalle sukupuolelle tyypillisen kehonkielen artikulointi. Omaa toimintaa pyritään jatkuvasti refleктоimaan, mikä ehkäisee vahvaa humaltumista. Puolestaan kollektiivisessa kehyksessä juhlijat sukupuolesta riippumatta pitävät jaettuuihin kohteisiin (esim. musiikki tai keskustelu) suuntautuvaa toimintaa yksilöllisiä pyrkimyksiä tärkeämpinä. Tällöin juomisen yksilöllinen säätely on heikompaa ja kehonkieli vähemmän yksilöllistä ja sidoksissa sukupuoleen. Tutkija: *Antti Maunu*, Alkoholitutkimussäätiö. (antti.maunu@stakes.fi)

201 *Juomatavan yhteys terveyshaittoihin*

Alkoholin kansanterveydellisen kokonaisvaikutuksen arvioimiseksi on tärkeää tietää miten alkoholiin liittyvät terveyshaitat jakaantuvat väestössä kulutustason, juomatavan ja haitan mukaan. Viimeaikaiset tutkimukset ovat osoittaneet, että alkoholin terveysvaikutukset eivät riipu ainoastaan keskikulutuksen tasosta, vaan myös juomatavoista. Tutkimushankkeen osatöissä selvitetään muun muassa juomatavan yhteyttä terveyden kokonaisvaltaisiin mittareihin, kuten kokonaiskuolleisuuteen ja –sairastavuuteen. Analyyseissä selvitetään lisäksi miten psykososiaaliset kuormitustekijät muovaavat juomatavan ja terveyden välistä yhteyttä. Tutkimuksen aineisto käsittää kaksi laajaa, kansainvälisesti ainutlaatuista seurantatutkimusaineistoa, jotka edustavat 20–54-vuotiaita (23 000 henkilön otos) ja 15–69-vuotiaita (8 400 henkilön otos) suomalaisia miehiä ja naisia. Aineistoihin on yhdistetty seurantatiedot terveysrekistereistä. Keskeisinä analyysimenetelminä käytetään elinaika-analyysiä ja regressioanalyysiä. Tutkimushanke käynnistyi vuonna 2005 ja se päättyi vuonna 2008.

Vuoden 2006 aikana valmisteltiin kaksi käsikirjoitusta juomatavan ja masennuksen välisestä yhteydestä. Tulokset tullaan julkaisemaan vuoden 2007 aikana. Hoitoilmoitusrekisteritietoja ei kyetty yhdistämään aineistoon aiemmin suunnitellun aikataulun mukaisesti, mikä aiheutti hankkeen viivästymistä. Tutkija: *Tapio Paljärvi*, Helsingin yliopisto, Kansanterveystieteen laitos.

202 *Huumeiden käyttäjien rikosoikeudellinen kontrolli*

Oikeustieteellisessä väitöskirjatutkimuksessa tarkastellaan huumeiden käyttäjiin kohdistuvaa rikosoikeudellista kontrollia. Lähtökohtana on vuonna 2001 toteutettu huumausaineen käyttörikosuudistus. Rikoslakia muuttamalla haluttiin lisätä käyttäjien sakottamista, mutta samalla nostettiin esille mahdollisuus vaihtoehtoisten rikosoikeudellisten seuraamusten käyttämiseen. Tutkimuksen painopiste on seuraamusharkintaan liittyvissä kysymyksissä. Vuonna 2006 tutkija on kehitellyt oikeudellista viitekehystä ja kerännyt tuoretta empiiristä aineistoa haastatteleamalla eri viranomaisia. Tutkija: *Heini Kainulainen*, Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. (heini.kainulainen@om.fi)

203 *Alkoholin pitkäaikaiseen liikkäyttöön liittyvän masennuksen hoito: memantiini depression hoidossa.*

Alkoholismiin liittyvän masennuksen hoito on osoittautunut vaikeaksi hoito-ongelmaksi. Tällä tutkimuksella on haluttu selvittää, olisiko alkoholismiin liittyvä masennus hoidettavissa NMDA-reseptorin osittaisella salpaajalla, memantiinilla ja verrata sen tehoa yleisimmin käytettyyn masennuslääkkeeseen, essitalopraamiin. Lisäksi tarkoitua on verrata lääkkeiden vaikutusta kognitiiviseen suorituskykyyn sekä alkoholinkäyttöön. Tutkimus suoritettiin kolmella eri A-linikalla yhteensä 80 potilaalle, tutkimus oli randomisoitu ja kaksoissokea. Tutkimusaika oli kuusi kuukautta (kuusi käyntikertaa). Tutkimus käynnistyi alkuvuodesta 2005. Viimeinen potilaskäynti toteutui toukokuussa 2006. Aineisto on tallennettu sähköisesti ja alustavasti analysoitu. Potilaskato oli 27,5 % molemmissa lääkeryhmissä. Masennus väheni tilastollisesti merkittävästi molemmissa lääkeryhmissä, tilastollista eroa ei ryhmien välillä ollut. AUDIT-pisteet vähenivät merkittävästi molemmissa lääkeryhmissä, samoin pakkomielteinen alkoholin ajattelu ja pakkojuominen. Kognitiivinen suorituskyky oli alun alkaenkin normaalirajoissa eikä siinä tapahtunut muutoksia. Parhaillaan on selvitettävänä eri tekijät, jotka vaikuttavat niin masennuksen kuin alkoholiriippuvuuden hoidon ennustee-

seen molempien lääkkeiden osalta. Aineistosta on kirjoitettu yksi artikkeli ja se on kansainvälisessä lehdessä arvioitavana. Toinen artikkeli on lähes valmis ja kolmaskin kirjoitettavana. Neljännen artikkelin teko on aloitettu. Tarkoituksena on tehdä aineistosta useampi julkaisu ja koota ne väitöskirjaksi. Tutkija: *Leea Muhonen*, Kansanterveyslaitos.

204 *Alkoholin aiheuttaman sikiövaurion molekyyli-tason syntymekanismi.*

Alkoholin aiheuttaman sikiövaurion (FAS) kliiniset löydökset ovat sikiönaikainen ja myöhempi kasvun hidastuminen, henkinen jälkeenjääneisyys, kasvonpiirteiden poikkeavuudet ja sydänviat. Suomessa syntyy vuosittain noin 600 FAS-lastaa, joiden hoito aiheuttaa perheille huolta sekä kustannuksia yhteiskunnalle. Raskauden aikana juotu alkoholi vaurioittaa varsinkin sikiön keskushermostoa. Alkoholin (etanolin) haitat aivojen kehitykselle saattavat johtua kolesteroliaineenvaihdunnan häiriintymisestä. Kolesteroli on tärkeä solujen kasvulle. Rasva-aineenvaihdunnan häiriö saattaa sen vuoksi poikkeuttaa elinten kehittymistä. Tutkimushankkeessa tutkitaan alkoholin aiheuttamaan sikiövaurioon johtavia aineenvaihduntahäiriöitä. Tämän vuoksi hankkeessa tutkitaan kaikkien geenien ilmenemistä (ekspressiota) ja proteiinien synteesiä sekä itse sikiössä että myös istukassa. Lisäksi hankkeessa tutkitaan myös mahdollisia keinoja estää alkoholin aiheuttama sikiövaurio. Rasvojen aineenvaihduntaa tutkitaan kokonaisuutena siten, että myös lipidien siirtymistä äidistä istukan läpi sikiöön selvitetään. Tämä mahdollistaa sikiön, ruskuaispussin ja istukan tutkimisen suljettuna järjestelmänä, ja siten selvittää sikiönkehityksen aikana tapahtuvaa lipidien aineenvaihdunnan säätelyä. Projektissa käytettiin hiiriä, joille annettiin vatsaonteloon alkoholi-injektio raskauden alkuvaiheessa. Projektin perustuu vuonna 2000 julkaistuu havaintoomme: sytosolin lipidisynteesille keskeistä asetyyli-CoA syntetaasi-entsyymiä säädellään sikiökehityksen aikana. Olemme todenneet, että etanoli vähentää tämän entsyymin tuottoa keskushermostossa (käsikirjoitus valmisteilla). Olemme lisäksi todenneet merkittäviä muutoksia monissa muissa keskushermoston lipidiaineenvaihdunnan proteiineissa kuten esimerkiksi LRP-reseptorin ligandeissa. Laajoissa koesarjoissa olemme pystyneet selvittämään tarkasti näiden geeniekspressiomuutosten ajankohtia. Etanoli muuttaa monien tuhansien geenien ekspressiota raskauden aikana. Muutokset eivät rajoitu itse sikiöön, vaan niitä todetaan myös ruskuaispussissa ja istukassa.

Dramaattisimmat muutokset tapahtuvat ravitsemukseen ja erityisesti kolesterolin ja muiden lipidien aineenvaihduntaan liittyvissä geeneissä. Lisäksi olemme löytäneet keinon, jolla alkoholin aiheuttama sikiövaurio voidaan estää tässä koemallissa. Jatkotutkimuksilla pyritään selvittämään, mikä rasva on käytetyn lipidiseoksen vaikuttava aine. Tutkijat: *Markku Savolainen, Saeid Haghighi Poodeh ja Tuire Salonurmi*, Oulun yliopiston sisätautien klinikka. (markku.savolainen@oulu.fi)

Apurahat

Kertomusvuonna jatkettiin 11 aiempiin päätöksiin perustuvan tutkimus-sopimushankkeen rahoittamista. Syksyllä tapahtuneen haun perusteella myönnettiin apurahoja seuraavasti: varsinaiset apurahat 267.237 euroa ja uudet tutkimussopimusapurahat 102.360 euroa. Tällöin käsiteltiin 69 apurahahakemusta. Hakemusten yhteissumma oli 1.291.289 euroa.

Varsinaiset apurahat

Prof. emer. *Liisa Ahtee*, proviisori *Kristiina Marttila* ja dos. *Petteri Piepponen* 16.000 euroa: Transkriptiotekijä Δ FosB:n merkitys päihderiippuvuudessa

Fil. maist. *Nina Kaminen-Ahola* 24.000 euroa:
Fetaalialkoholioireyhtymän (FAS) epigeneettinen tausta: raskauden-
aikaisen alkoholin käytön vaikutus sikiön geenien säätelyyn

Kauppat. toht. *Anssi Keinänen* 6.600 euroa: Sosiaalisten ongelmien
vaikutus uusintarikollisuuteen: tutkimus yhdyskuntapalveluun
tuomituista

Fil. maist. *Hanna Malinen* 27.807 euroa: Aivojen
endokannabinoidijärjestelmän merkitys alkoholin juomisen säätelyssä

Lääket. lis. *Laura Manninen* 5.700 euroa: Alkoholin käytön ja
runsaan kertajuomisen yhteys kuolleisuuteen ja sairastavuuteen sekä
sosioekonomisiin ja psykososiaalisiin tekijöihin

Prof. *Seppo Meri ja työryhmä* 32.000 euroa: Komplementtijärjestelmä
ja rasva-aineenvaihdunnan häiriöt alkoholivälitteisessä maksavauriossa

Lääket. lis. *Solja Niemelä* 7.325 euroa: 18-vuotiaiden poikien
päihteen käyttöön liittyvät tekijät lapsuudessa ja nuoruudessa

Prof. *Pertti Panula* ja MD, PhD *Congyu Jin* 18.900 euroa:
Histamiinireseptori alkoholin käytön säätelijänä

Dos. *Juha Rinne ja työryhmä* 29.100 euroa: Alkoholinkäytön merkitys Alzheimerin taudissa – kaksoskohorttitutkimus

Fil. toht. *Samuli Ripatti* 18.852 euroa: Juomisen tapahtumaperustainen mallitus ja juomistapahtumien yhteys sosiaalisten ja terveystaittojen ilmaantumiseen pitkittäistutkimuksessa

Dos. *Pekka Saarnio* 14.000 euroa: Suomalaisen päihdeyöntekijän muotokuva

Valtiot. maist. *Pauliina Seppälä* 18.700 euroa: Huumeet, globaalit nuorisokulttuurit ja paikallinen sosiaalinen kilpailu

Dos. *Kerstin Stenius* ja prof. *Klaus Mäkelä* 17.873 euroa: Sosiaali- ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettinen sääntely

Yhteiskuntat. maist. *Eija Tolvanen* 8.000 euroa (Heikki Wariksen apuraha) Ikääntyvien alkoholinkäyttö ja alkoholinkäytön muutokset vuosina 1979, 1989, 1999 ja 2006

Valtiot. maist. *Sinikka Törmä* 8.500 euroa: Matalan kynnyksen palvelumalli huono-osaisten ja palvelun ulkopuolisten huumeiden käyttäjien tavoittamisessa ja palveluihin kiinnittämisessä

Lääket. toht. *Tommi Vaskivuo* 12.880 euroa: Bioaktiiviset lipidit alkoholin vaikutusten välittäjinä: apoptoosi ja inflammaatio verisuonen seinämässä

Pro gradu -palkinnot

Yhteiskuntat. maist. *Jani Selin* 1.000 euroa: Vapaaksi riippuvuudesta? Tutkimus yhteisöllisestä huumehoitomenetelmästä

Tutkimussopimusapurahat

Uusia tutkimussopimusapurahoja ja vanhojen sopimusprojektien jatkorahoitusta vuodeksi 2006 myönnettiin seuraavasti:

Proviisori *Teemu Aitta-aho* ja dos. *Esa Korpi* 16.000 euroa: Aivojen välittäjäainereseptorit alkoholi- ja huumeriippuvuuden malleissa

Dos. *Marc Bauman* ja fil. kand. *Reetta Rasi* 34.432 euroa: Alkoholin suurkulutuksen toteaminen proteiiniperäisillä biomarkkereilla

Valtiot. maist. *Kimmo Herttua*, dos. *Pekka Martikainen* ja dos. *Pia Mäkelä* 19.464 euroa: Vuoden 2004 alkoholin verotuksessa ja tuontilainsäädännössä tapahtuneiden muutosten vaikutukset alkoholinkäytöstä aiheutuviin haittoihin: ainutlaatuinen luonnollisen kokeen asetelma

Oikeust. lis. *Heini Kainulainen* 20.832 euroa: Huumeiden käyttäjien rikosoikeudellinen kontrolli

Valtiot. maist. *Petra Kouvonen* 19.464 euroa: Elämä kahden perheen välillä – laadullinen tutkimus sijoitettujen lasten selviytymiskeinoista ja toimivuudesta

Yhteiskuntat. maist. *Katja Kuusisto* 20.464 euroa: Tie toipumiseen. Tutkimus alkoholismista selviytyneiden päihdeongelman kehittymisestä, ongelma-ajasta ja toipumisreiteistä

Valtiot. maist. *Antti Maunu* 19.464 euroa: Sosiaalisuus, sukupuoli ja juominen. Etnografinen tutkimus nuorten aikuisten ravintolakäyttäytymisestä

Lääket. lis. *Leea Muhonen* 12.000 euroa: Alkoholin pitkäaikaiseen liikakäyttöön liittyvän masennuksen hoito: memantiini depression hoidossa

Terveyst. maist. *Tapio Paljärvi* 19.464 euroa: Juomatavan yhteys terveyshaittoihin

Prof. *Matti Peltonen*, valtiot. maist. *Hanna Kuusi*, valtiot. maist. *Aija Kaartinen*, valtiot. maist. *Riitta Matilainen* ja valtiot. maist. *Mari Soikkeli* 6.488 euroa: Alkoholi ja naiset Suomessa 1917–1987

Valtiot. maist. *Riikka Perälä* 14.598 euroa: Haittojen vähentäminen ja matala kynnyks suomalaisessa huumehoidossa. Etnografinen tutkimus suonensisäisten huumeidenkäyttäjien terveysneuvonnasta

Valtiot. maist. *Jussi Perälä* 20.464 euroa: Huumeet ja yhteiskunnalliset haitat

Muu toiminta

Muu toiminta kotimaassa

Kari Poikolainen oli Helsingin yliopiston kansanterveystieteen dosentti, Helsingin hallinto-oikeuden asiantuntijajäsen, A-klinikkasäätiön valtuuskunnan jäsen, Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiirin kuntayhtymän eettisen toimikunnan varajäsen, Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim *Mitä nyt* -palstan ja psykiatrian uutisten toimittaja, Sosiaalilääketieteellisen Aikakauslehden toimituskunnan jäsen ja Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen (Stakes) pysyvä asiantuntija epidemiologian alalla.

Kertomusvuoden aikana säätiön sopimustutkijat esittelivät tuloksiaan lukuisissa esitelmissä kotimaassa.

Kansainvälinen yhteistyö

Kari Poikolainen kuului jäsenenä WHO:n asiantuntijaelimeen Expert Advisory Panel on Drug Dependence and Alcohol Problems.

Kalervo Kiiänmaa toimi Alcohol-lehden toimituskunnan jäsenenä.

Säätiön toimintaan liittyvistä kansainvälisistä kokouksista ja suomalaisista esitelmän pitäjistä mainittakoon:

ISA World Congress, Durban, South Africa, 23.–29.7.2006. *Airi-Alina Allaste* esitteli kokouksessa tutkimustaan.

ISBRA 2006 World Congress on Alcohol Research, Sydney, Australia, 10.–13.9.2006. *Pia Bäckström* esitteli kokouksessa tutkimustaan.

The 32nd Annual Alcohol Epidemiology Symposium of the Kettil Bruun Society + workshop, Maastricht, Hollanti, 27.5.–2.6.2006. *Kimmo Herttua* esitteli kokouksessa tutkimustaan.

International Society of Addiction Medicine, Porto, Portugali
10.–13.9.2006. *Esti Laaksonen* esitteli kokouksessa tutkimustaan.

ISBRA 2006 World Congress on Alcohol Research Sydney, Australia
10.–13.9.2006. *Minnamaija Lintunen* esitteli kokouksessa tutkimustaan.

Nordiska alkohol- och drog- forskaredagar, Oslo, Norja, 24.–26.4.2006.
Antti Maunu esitteli kokouksessa tutkimustaan.

Acetaldehyde adducts in circulation. Novartis Foundation Symposium,
Lontoo, Englanti, 7–9.9. 2006. *Onni Niemelä* piti kutsuesitelmän.

13th World congress on biomedical alcohol research, Sydney, Australia,
10.–13.9.2006. *Sami Ojanen* esitteli kokouksessa tutkimustaan.

36th Annual Congress of The Society for Neuroscience, Atlanta,
Georgia, USA, 14.–18.10.2006. *Sami Ojanen* esitteli kokouksessa
tutkimustaan.

Cellular and molecular changes in rat models of alcoholic
cardiomyopathy. ISBRA 2006 World Congress on Alcohol Research,
Sydney, Australia, September 2006. *Onni Niemelä* esitteli kokouksessa
tutkimustaan.

ISBRA 2006 World Congress on Alcohol Research, Sydney, Australia,
10.–13.9.2006. *Pertti Panula* esitteli kokouksessa tutkimustaan.

The 4th Biennial Conference of the European Network of Medical
Anthropology at Home, Seili, Suomi, 16.–18.3.2006. *Riikka Perälä*
esitteli kokouksessa tutkimustaan.

ISBRA 2006 World Congress on Alcohol Research, Sydney, Australia,
10.–13.9.2006. *Sirkku Saarikoski* esitteli kokouksessa tutkimustaan.

Tuukka Tammi oli vieraileva tutkija ja valmisteli väitöskirjaansa
professori Harry G. Levinen ohjauksessa yliopistossa Queen's College,
New York, Yhdysvallat, 1.–31.5.2006.

XVI ISA Congress of Sociology, Research Committee on Sociological
Theory, Durban, Etelä-Afrikka, 22.–29.7.2006. *Jukka Törrönen* esitteli
kokouksessa tutkimustaan.

Säätiön menot olivat 774.776 euroa vuonna 2006. Valtaosa, 644.980 euroa, käytettiin tutkimustoimintaan. Säätiö sai avustuksia yhteensä 607.780 euroa. Kirjojen myynnistä kertyi tuloja 2.521 euroa ja korkotulot olivat 8.711 euroa. Hyväksytty kulubudjetti ylittyi 164.996 eurolla ja tilikauden alijäämä oli 153.496 euroa.

Voimassa olevien tutkimussopimuspäätösten mukaisesti varoja on sidottu 170.444 euroa vuodeksi 2007, 185.326 euroa vuodeksi 2008 ja 68.012 euroa vuodeksi 2009.

Säätiön toimintaan liittyviä julkaisuja

Allaste, Airi-Alina: Drug cultures in Estonia – contexts, meanings and patterns of illicit drug use. Tallinn University Press, 2006. (Väitöskirja).

Bäckström, Pia: Glutamatergic Modulation of Cue-Induced Drug-Seeking Behavior in the Rat. Kansanterveyslaitoksen julkaisuja A 15/2006. Kansanterveyslaitos: Helsinki, 2006. (Väitöskirja).

Hietala, Johanna & Heidi Koivisto & Petra Anttila & Onni Niemelä: Comparison of the Combined Marker GGT-CDT and the Conventional Laboratory Markers of Alcohol Abuse in Heavy Drinkers, Moderate Drinkers and Abstainers. *Alcohol and Alcoholism* 41: 528–533, 2006.

Hietala, J. & H. Koivisto & J. Latvala & P. Anttila & O. Niemelä: IgAs Against Acetaldehyde-Modified Red Cell Protein as a Marker of Ethanol Consumption in Male Alcoholic Subjects, Moderate Drinkers, and Abstainers. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research* 30:1693–1698, 2006.

Ingman, K. & Korpi E.R.: Alcohol drinking of alcohol-preferring AA rats is differentially affected by clozapine and olanzapine. *European Journal of Pharmacology* 534:133–140, 2006.

Ingman, Kimmo & Johanna Kupila & Petri Hyytiä & Esa R. Korpi: Effects of Aripiprazole on Alcohol Intake in an Animal Model of High-Alcohol Drinking. *Alcohol and Alcoholism* 41: 391–398, 2006.

Johansson, Edvard & Hannu Alho & Urpo Kiiskinen & Kari Poikolainen: Abstaining from Alcohol and Labour Market Underperformance – have we forgotten the 'Dry' Alcoholics? *Alcohol and Alcoholism* 41:574–579, 2006.

Kainulainen, Heini: Huumausaineen käyttörikosuudistus. Teoksessa Ahonen, Timo (toim.). Oikeussosiologiaa ja kriminologiaa. Juhlajulkaisu Ahti Laitinen 1946 – 24/4. Turun yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta, Turku, 59–76, 2006.

Kuussaari, Kristiina: Näkemysten kirjo, sirpaloitunut tieto: Terveysthuollon, sosiaalitoimen ja nuorisotoimen työntekijöiden käsityksiä huumeiden käyttäjien hoitopalvelujärjestelmästä. Tutkimuksia, Stakes. Helsinki 2006. (Väitöskirja).

Hakkarainen, Pekka & Heini Kainulainen & Jussi Perälä: Suomen kannabismarkkinat – paljonko pilveä palaa? *Yhteiskuntapolitiikka* 71:583–595, 2006.

Koivisto, Heidi & Johanna Hietala & Petra Anttila & Seppo Parkkila & Onni Niemelä: Long-term ethanol consumption and macrocytosis: diagnostic and pathogenic implications. *Journal of Laboratory and Clinical Medicine* 147: 191–196, 2006.

Manninen, L. & K. Poikolainen & E. Vartiainen & T. Laatikainen: Heavy drinking occasions and depression. *Alcohol and Alcoholism* 41:293–299, 2006.

Marttila, K. & H. Raattamaa & L. Ahtee: Effects of chronic nicotine administration and its withdrawal on striatal FosB/DeltaFosB and c-Fos expression in rats and mice. *Neuropharmacology* 51:44–51, 2006.

Niemelä, O. Desialotransferriini alkoholimarkkerina -sudenkuoppia? *Tiedonhyvät* 2006; 19–24.

Niemelä, S. M., & A. Sourander & K. Poikolainen & H. Elonheimo & H. Helenius & L. Sillanmäki & P. Multimäki & K. Parkkola: Adaptive

functioning, psychopathology and service use among 18-year-old adolescent boys with drunkenness-related alcohol use. *Alcohol and Alcoholism* 41:143–150, 2006.

Niemelä, S. & A. Sourander & K. Poikolainen & H. Helenius & L. Sillanmäki & P. Multimäki & K. Parkkola & J. Piha & K. Kumpulainen & F. Almqvist & I. Moilanen: Childhood predictors of drunkenness in late adolescence among males: A 10-year population-based follow-up study. *Addiction* 101:512–521, 2006.

Ojanen, Sami P. & Petri Hyttiä & Kalervo Kiiänmaa: Enhanced Morphine-Induced Ethanol Drinking in Alcohol-Preferring Alko Alcohol Rats Sensitized to Morphine. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research* 30:621–629, 2006.

Pirkola, S. & K. Poikolainen & J. Lönnqvist: Currently Active And Remitted Alcohol Dependence In A Nationwide Adult General Population -Results From The Finnish Health 2000 Study. *Alcohol and Alcoholism* 41:315–20, 2006.

Puukka, Katri & Johanna Hietala & Heidi Koivisto & Petra Anttila & Risto Bloigu & Onni Niemelä: Age-Related Changes on Serum GGT Activity and the Assessment of Ethanol Intake. *Alcohol and Alcoholism* 41: 522–527, 2006.

Puukka, Katri & Johanna Hietala & Heidi Koivisto & Petra Anttila & Risto Bloigu & Onni Niemelä: Addictive effects of moderate drinking and obesity on serum γ -glutamyl transferase activity. *American Journal of Clinical Nutrition* 83:1351–1354, 2006.

Poikolainen, K.: Ecstasy and the antecedents of illicit drug use. *British Medical Journal* 332:803–804, 2006.

Riihioja, Päivi: Ethanol Withdrawal Symptoms and Ethanol-induced Neuropathology. *Acta Universitatis Tamperensis* 1153. Tampereen yliopisto, Tampere 2006. (Väitöskirja.)

Ruisniemi, Arja: Minäkuvan muutos päihderiippuvuudesta toipumisessa. Tutkimus yhteisöllisestä päihdekuntoutuksesta. *Acta Universitatis Tamperensis*, 1150. Tampereen yliopisto, Tampere 2006. (Väitöskirja.)

Salaspuro, Ville: Interaction of alcohol and smoking in the pathogenesis of upper digestive tract cancers-possible chemoprevention with cysteine. Research Unit of Substance Abuse Medicine, University of Helsinki, 2006. (Väitöskirja).

Törrönen, Jukka & Maunu, Antti: Pihvin pariin punaviini, raju ryypäys risteilyllä. Juomistilanteiden lajityypit ja sukupuolisidonnainen säätely päiväkirjoissa. (Whilst it's red wine with beef, it's booze with a cruise! Genres and gendered regulation of drinking situations in diaries.) *Yhteiskuntapolitiikka* 71: 499–514, 2006.

Weckroth, Antti: Valta ja merkitysten tuottaminen korvaushoidossa – etnografinen tutkimus huumehoitolaitoksesta. *Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja* 47, Helsinki 2006. (Väitöskirja).

